

CELOŽIVOTNO PREDUZETNIČKO UČENJE NA ZAPADNOM BALKANU – KORAK NAPRED

Co-financed by the
European Union

WEB4YES

**CELOŽIVOTNO
PREDUZETNIČKO
UČENJE NA ZAPADNOM
BALKANU – KORAK
NAPRED**

IZDAVAČ: Beogradska otvorena škola
Masarikova 5/16
11000 Beograd, Srbija
Telefon: + 381 11 30 61 341
Fax: +381 11 36 13 112
Web: www.bos.rs
www.web4yes.eu

ZA IZDAVAČA: Vesna Đukić

AUTOR: Marko Stojanović, Belgrade Open School and Western
Balkans Institute

SARADNICI: Ivona Krstevska (National Youth Council of Macedonia),
Jovana Duković-Milović (Association for Democratic Prosperity
– Zid), Ira Topali (Beyond Barriers Association), Ada Hamidović
(Institute for Youth Development KULT), Ajka Rovčanin (Institute
for Youth Development KULT), Driton Zhubi (NGO Lens), Valmir
Xhemajli (NGO Lens) and Ivan Topalović (Belgrade Open School).

RECENZENT: Aleksandra Đurović

KOREKTURA: Jelena Nastić

YEAR: 2019

Co-financed by the
European Union

Podrška Evropske komisije za izradu ove publikacije ne predstavlja podršku
sadržaju koji odražava samo stavove autora i Komisija se ne može smatrati
odgovornom za bilo koju upotrebu koja se može sastojati od informacija
sadržanih u njemu.

Institute for Youth
Development KULT

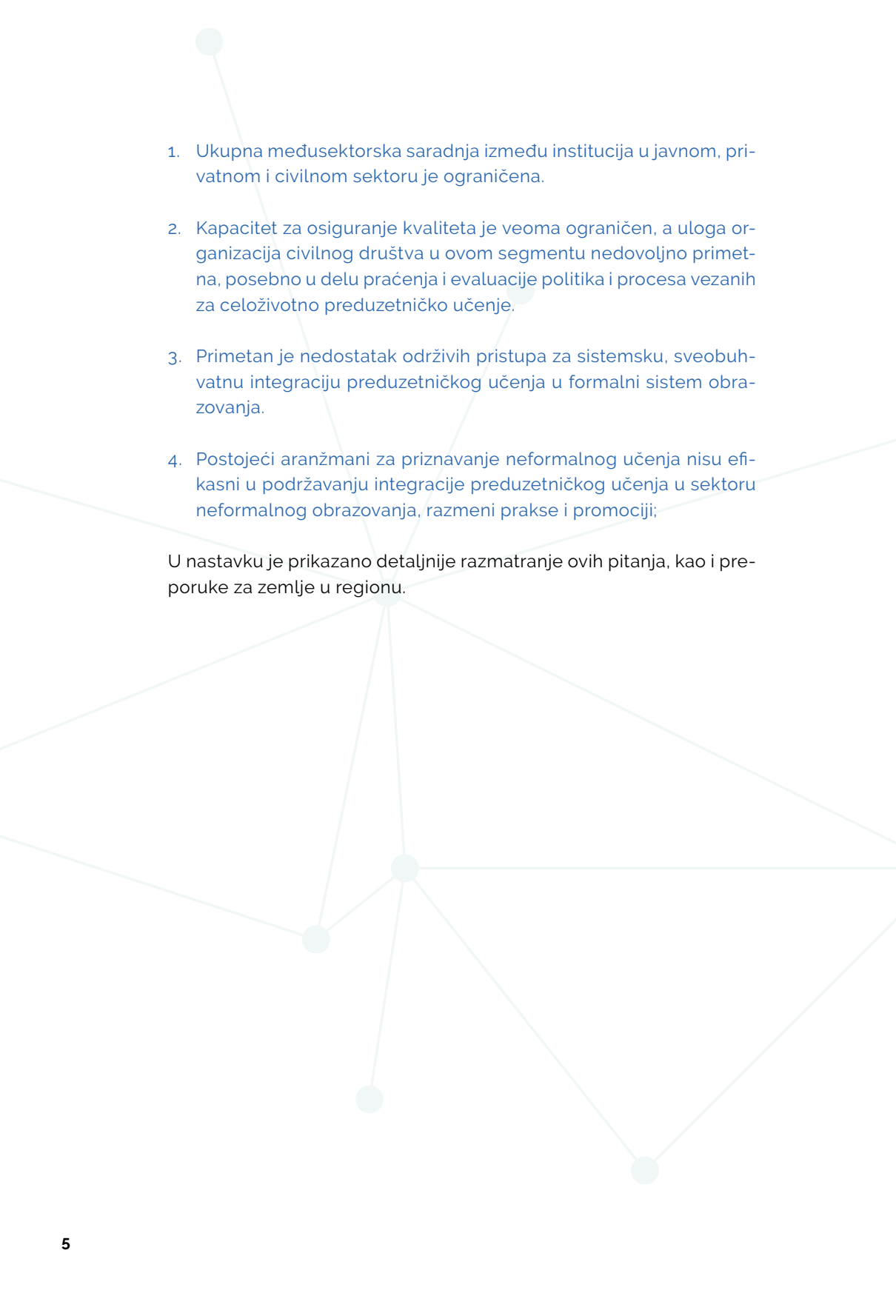
National Youth Council
of Macedonia

Preduzetničko učenje zauzima važno mesto u Strategiji Evropske unije za 2020. godinu. Promovisanje preduzetništva u obrazovnom sistemu, a posebno u školama, ključni je deo izgradnje konkurentnih ekonomija koje stvaraju nova radna mesta. U proteklih 5-10 godina **sve zemlje Zapadnog Balkana su načinile značajan napredak u ukupnom razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja.** Analiza prikupljenog materijala navodi nas na zaključak da je taj pojam usko povezan sa procesima integracije u EU koji se dešavaju unutar regiona, a posebno u pogledu usklađivanja obrazovnih politika i politika zapošljavanja u odnosu na strategiju EU 2020 i E&T 2020. Podržane kroz projekte ETF-a, većina zemalja je razvila neku vrstu nacionalnog partnerstva i postavila stratešku orijentaciju za dalji razvoj preduzetničkog učenja. Čini se da je potpisivanje Povelje za preduzetničko učenje iz 2012. godine dalo novi podstrek zemljama Zapadnog Balkana, jer je nekoliko zemalja Zapadnog Balkana (SMK, BIH, CG) ubrzo nakon toga usvojilo nacionalne Strategije za preduzetničko učenje. Time je kompletiran normativni okvir u zemljama regiona kojim se podržava dalji razvoj ove oblasti. Najveći napredak u razvoju preduzetničkog učenja u formalnom obrazovnom sistemu ostvaren je na nivou srednjeg obrazovanja, a potom i visokog obrazovanja. Ostvaren je solidan napredak u obrazovanju odraslih i neformalnom učenju, pri čemu OCD i pružaoci usluga iz privatnog sektora u ovom domenu igraju ključnu ulogu.

Podržavajući zemlje regiona u postizanju daljeg napretka u ovoj oblasti, sproveli smo desk istraživanje i konsultacije sa relevantnim akterima pojedinačno i u okviru Nacionalnih foruma o zapošljavanju mladih koji su uspostavljeni u okviru WEB4YES projekta u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana kao platforme za strukturni dijalog među ključnim akterima u ovoj oblasti. U okviru Regionalnog foruma o omladinskom preduzetništvu organizovanog u Draču 19. i 20. novembra 2018. godine, o nalazima i preporukama iz istraživačkog dokumenta raspravljalo je više od 70 predstavnika javnih institucija, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva koje se bave zapošljavanjem mladih sa Zapadnog Balkana.

Nalazi istraživanja diskutovani sa ključnim akterima kroz regionalne i nacionalne konsultacije ukazali su na nekoliko izazova kojima je potrebno posvetiti pažnju u narednom periodu u zemljama regiona:

-
1. Ukupna međusektorska saradnja između institucija u javnom, privatnom i civilnom sektoru je ograničena.
  2. Kapacitet za osiguranje kvaliteta je veoma ograničen, a uloga organizacija civilnog društva u ovom segmentu nedovoljno primetna, posebno u delu praćenja i evaluacije politika i procesa vezanih za celoživotno preduzetničko učenje.
  3. Primetan je nedostatak održivih pristupa za sistemsku, sveobuhvatnu integraciju preduzetničkog učenja u formalni sistem obrazovanja.
  4. Postojeći aranžmani za priznavanje neformalnog učenja nisu efikasni u podržavanju integracije preduzetničkog učenja u sektoru neformalnog obrazovanja, razmeni prakse i promociji;

U nastavku je prikazano detaljnije razmatranje ovih pitanja, kao i preporuke za zemlje u regionu.

1. Ukupna međusektorska saradnja između institucija u javnom, privatnom i civilnom sektoru je ograničena.

Postojanje nacionalnih partnerstava sa raznovrsnim institucionalnim akterima iz javnog i privatnog sektora smatra se preduslovom za efektivnu promociju i razvoj preduzetničkog učenja na holistički način (SEECCEL, 2016). Jasan pristup na državnom nivou – "sa vrha na niže" u razvoju i promociji preduzetničkog učenja postoji u svim zemljama zapadnog Balkana, dok je u polovini njih (Albanija, Severna Makedonija i Crna Gora) identifikovana struktura kao što je Nacionalno partnerstvo¹. U Bosni i Hercegovini i Srbiji postoje specifične situacije. U BiH, nakon ustavne organizacije države², postoje dva partnerstva na nivou entiteta i jedno na nivou distrikta. Izrađen je i Sporazum o formiranju Nacionalnog partnerstva na državnom nivou, ali još uvek nije potpisan³. U Srbiji je uspostavljeno Nacionalno partnerstvo 2009. godine⁴, ali ono nije operativno od 2012. godine⁵. Uprkos tome što Partnerstvo nikada nije raspušteno, stvorena je druga nacionalna struktura (Savet za MSP) zadužena za praćenje implementacije Strategije za MSP⁶ koja, između ostalog, prati i poglavlje o strategiji preduzetničkog učenja.

Međutim, ukupna međusektorska saradnja među institucijama u javnom, privatnom i civilnom sektoru u nacionalnim izveštajima je limitirana **uglavnom na javne institucije** sa svega nekoliko primera učešća aktera iz privatnog sektora. Na primer, u Albaniji, OCD učestvuju sporadično, na osnovu konkretnog slučaja⁷. U Severnoj

- 1 Nacionalno partnerstvo je struktura na nacionalnom nivou koju čine institucije iz sva 3 relevantna sektora u oblasti preduzetničkog učenja – institucije javnog, privatnog sektora uključujući i MSP, te OCD.
- 2 Bosna i Hercegovina je konstituisana od 2 entiteta - Federacije BiH i Republike Srpske i Distrikta Brčko
- 3 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Bosni i Hercegovini, 2018.
- 4 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Srbiji, 2018.
- 5 Ibid
- 6 Strategija razvoja MSP, preduzetnika i konkurentnosti za period 2015-2025, Vlada RS, 2015
- 7 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Albaniji, 2018.

Makedoniji nema podataka o tačnom sastavu Upravnog odbora za preduzetničko učenje, niti o dosadašnjem radu ove strukture⁸. U Bosni i Hercegovini, organizacije civilnog društva su uključene kroz savetodavna tela uspostavljena za promociju preduzetničkog učenja⁹, ali ne u okviru Nacionalnog partnerstva kao takvog. U Crnoj Gori, članovi Nacionalnog partnerstva su predstavnici Unije poslodavaca i 1 OCD. Međutim, Nacionalni izveštaj¹⁰ sugerise da treba stvoriti više mogućnosti za učešće privatnog i civilnog sektora. Takođe se generalno napominje da nema dovoljno podataka o funkcionisanju postojećih struktura međusektorske saradnje.

Uspostavljeni dogovori o saradnji doveli su do nekih domino efekata u regionu. Osim podupiranja procesa razvoja zakonodavnih okvira, u nacionalnim izveštajima pojedinih zemalja se navodi da su oni uticali i na uvođenje preduzetničkog učenja kao izbornog predmeta u osnovnim školama i opštem srednjem obrazovanju¹¹, dok su neke srednje stručne škole imale koristi od uvođenja programa i otvaranja specijalizovanih centara za zapošljavanje u okviru kojih se dalje podržava promocija i razvoj preduzetničkog učenja, kao u slučaju Crne Gore, koja može predstavljati uzor u pogledu izgradnje nacionalnog partnerstva u ovoj oblasti. Analitički izveštaj iz Crne Gore ukazuje na to da je **Crna Gora kontinuirano napredovala u pogledu izgradnje nacionalnog partnerstva i aranžmanima učešća u njemu.** Pomenuti napredak uključuje pre svega uspostavljanje Nacionalnog partnerstva 2008. godine i reviziju članstva u 2011. godini, što se pokazalo kao dobra praksa za održavanje tempa partnerske saradnje. Zatim je izrađena Strategija za celoživotno preduzetničko učenje i akcioni plan, a u 2016. godini kreiran je operativni model partnerstva kojim se jačaju kapaciteti Nacionalnog partnerstva sa definisanim ulogama i odgovornostima članova, uključujući implementaciju strategije i praćenje izveštavanja i promociju preduzetničkog učenja na svim nivoima obrazovanja u formalnom i neformalnom smislu.

---

8 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Severnoj Makedoniji, 2018.

9 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Bosni i Hercegovini, 2018.

10 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Crnoj Gori, 2018.

11 Na primer, u Crnoj Gori VIII razred OŠ i I i II razredi opšteg srednjeg obrazovanja.

Međutim, postoji nekoliko pokazatelja **ograničene međusektorske saradnje među ključnim akterima** u mnogim zemljama. Na primer, u većini zemalja **podatke o funkcionisanju** postojećih aranžmana (procene, izveštaji o proceni), a posebno **o njihovom finansiranju nije lako pronaći**. Postoji ograničen opseg informacija i **nedostatak prakse da informacije i dokumenti budu dostupni zainteresovanim stranama i javnosti**. **Uloga i angažman organizacija civilnog društva** u razvoju preduzetničkog učenja **i dalje je oskudna** u većini zemalja regiona, dok je fokus na državnim akterima. **U Srbiji se ne koristi mogućnost sinergije**, a partneri su fokusirani na svoje unutrašnje prioritete¹².

Sve zemlje u regionu imaju značajan deo ruralnog stanovništva unutar svoje populacije, ali u svim zemljama postoji nedostatak informacija o **učestvu zainteresovanih strana iz ruralnih i udaljenih područja** i načina na koji postojeći aranžmani osiguravaju njihovo uključivanje.

---

12 Bobic, D., Preduzetništvo mladih u Srbiji: Mapiranje prepreka za preduzetništvo mladih, GIZ, Beograd, 2016

2. Kapacitet za osiguranje kvaliteta je veoma ograničen, a uloga organizacija civilnog društva u ovom segmentu nedovoljno primetna, posebno u delu praćenja i evaluacije politika i procesa vezanih za celoživotno preduzetničko učenje.

Efikasan razvoj i promocija celoživotnog preduzetničkog učenja **teško se može zamisliti bez kvalitetnih aranžmana saradnje**. Međutim, u regionalnom izveštaju¹³ je uočeno da zemljama regiona **nedostaju mehanizmi praćenja i evaluacije** u implementaciji politika (zakona, strategija, itd.) i procesa vezanih za preduzetničko učenje. **Nedostatak podataka o praćenju i evaluaciji čini procenu napretka veoma teškom i podložnom samoproceni**. Primetan je nedostatak mehanizama za osiguranje kvaliteta na svim nivoima, što ukazuje na nisku svest i kapacitet javnih institucija da osiguraju efikasan proces razvoja i promocije preduzetničkog učenja. Izuzetak je u Crnoj Gori gde je na nivou srednjeg obrazovanja uspostavljen solidan sistem praćenja i izveštavanja o procesu integracije preduzetničkog učenja u gimnazijama i strukovnim školama.

Sa druge strane, uporedni pregled učešća OCD u regionu sugerise da ni u jednoj zemlji **OCD nemaju odgovarajuću ulogu u odnosu na svoje kapacitete i potencijale da pokrenu proces razvoja i promocije preduzetničkog učenja**. Na primer, u Bosni i Hercegovini, uloga civilnog društva je formalno priznata preko savetodavnog statusa pri partnerstvima i implementaciji Strategije o preduzetničkom učenju, ali oni ne dobijaju nikakvu povratnu informaciju o osiguranju kvaliteta. U Severnoj Makedoniji, OCD su uglavnom uključene u konsultacije kroz radne grupe u procesu izrade zakona, ali ne u praćenju i evaluaciji njegove implementacije. Slično je i u Crnoj Gori gde je uloga i učešće OCD osigurano kroz radna tela za izradu strateških dokumenata, ali bez uloge u osiguranju kvalitete njihovog sprovođenja.

---

13 Stojanović, M., Regionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja, Beogradska otvorena škola, 2018 radni dokument)

Takođe je indikativno da **civilno društvo ne igra značajniju ulogu u procesu samoprocene SBA** u zemljama regiona, osim u slučaju Srbije uz određena ograničenja. Osim srpskog, nijedan drugi nacionalni izveštaj nije identifikovao učešće OCD u ovom procesu osmišljenom da proceni okvire politike MSP u zemljama i da prati napredak u sprovođenju politika tokom vremena¹⁴. Alat za uporednu analizu koji se koristi u ovom procesu je merenje nivoa ispunjenosti 11 setova indikatora, pri čemu je preduzetničko učenje dato u okviru prvog seta indikatora. Set indikatora preduzetničkog učenja traži informacije o partnerstvu u politici, procesu izrade politika i resursima podrške, monitoringu i evaluaciji, razmeni dobre prakse, neformalnom učenju, ključnim kompetencijama preduzetništva i okruženju i organizaciji učenja. Proces se zasniva na samoproceni ključnih aktera i učešću organizacija iz privatnog sektora i organizacija civilnog društva čime se doprinosi postizanju relevantnijih i utemeljenijih nalaza. Međutim, u zemljama Zapadnog Balkana nema dovoljno dokaza o takvom učešću organizacija civilnog društva i subjekata iz privatnog sektora.

---

14 MSP Index Politika: Zapadni Blakn i Turska, OECD 2016.

3. Primetan je nedostatak održivih pristupa za sistemsku, sveobuhvatnu integraciju preduzetničkog učenja u formalni sistem obrazovanja.

Sveobuhvatni stavovi o preduzetničkom učenju definišu ga kao **skup obrazovnih aktivnosti, metoda i sadržaja koji doprinose razvoju preduzetničkog načina razmišljanja, ponašanja i delovanja i finansijske pismenosti**¹⁵. Stoga ovaj pojam **nije nužno povezan sa poslovnom svrhom već** je prevashodno reč o preduzetničkoj kompetenciji - jednoj od 8 ključnih kompetencija u OECD i EU okvirima koji čine deo celoživotnog učenja, te se ono u formalnom obrazovanju razvija kroz celi obrazovni ciklus, bez obzira na to da li će studenti izabrati samozapošljavanje ili neki drugi karijerni put. Ugradnja preduzetničkog učenja u formalni obrazovni sistem dodatno podupire institucije formalnog obrazovanja koje su relevantne i kvalitet pruženog obrazovanja, a istovremeno povećava ukupnu atraktivnost programa i institucionalnu vidljivost.

Zemlje Zapadnog Balkana kombinovale su **dva pristupa** u uvođenju preduzetničkog učenja u formalne obrazovne sisteme:

- a. uvođenje posebnog kursa preduzetništva/biznisa
- b. međupredmetna integracija preduzetničkog učenja kao ključne kompetencije

Uvođenje posebnog kursa za preduzetništvo u većini slučajeva dogodilo se u okviru tehničke pomoći projekata koje finansira EU. U Srbiji su na ovaj način uvedeni kursevi za preduzetničko učenje u VET školama¹⁶, dok je u Crnoj Gori preduzetništvo na raspolaganju kao izborni predmet u VIII razredu u 35% osnovnih škola i u svim gimnazijama, a sporadično se nudi i u programima visokog obrazovanja. U Severnoj Makedoniji, 3 predmeta¹⁷ su postepeno uvedena u osnovne

15 Gribben, A. (ETF): Preduzetničko učenje: izazovi i mogućnosti (Torino, april, 2006.)

16 Čekić-Marković, J. PREDUZETNIČKO OBRAZOVANJE: Komparativni pregled obrazovnih politika, modela i Prakse, SIPRU, Beograd, 2015.

17 "Inovacija", "Inovacija i preduzetništvo" i "Poslovanje i preduzetništvo"

i srednje škole. U Albaniji preduzetništvo je obavezno u strukovnim školama dok je model studentske kompanije neobavezan¹⁸.

Primeri **medupredmetne integracije preduzetničkog učenja** u formalnom obrazovanju mogu se naći u Crnoj Gori, u predškolskom (3-6 godina) i osnovnom obrazovanju (I-IX razreda), te u srednjem obrazovanju (i u gimnazijama i u stručnim školama). Ova integracija u Crnoj Gori podržana je osnivanjem preduzetničkih klubova u gimnazijama i strukovnim školama i brojnim radionicama i okruglim stolovima o preduzetništvu¹⁹. U Srbiji je na ovaj način preduzetničko učenje uvedeno u 4 osnovne škole kao rezultat projekata, ali i na nekim univerzitetima. Dobar primer je univerzitet je Univerzitet u Novom Sadu sa više od 100 spin off kompanija i prometom od preko 90 miliona EUR u 2014. godini.

U zemljama Zapadnog Balkana **veliki napredak u integraciji preduzetničkog učenja u formalnom obrazovanju je identifikovan u srednjem obrazovanju**, posebno u strukovnim školama, dok je određeni napredak vidljiv i u visokom obrazovanju. U svojim nacionalnim izveštajima, Crna Gora i Severna Makedonija su prijavile značajan napredak u ovoj oblasti. Bosna i Hercegovina, Albanija i Srbija slede. Crna Gora je posebno pokazala strukturisani pristup u uvođenju preduzetničkog učenja u formalni obrazovni sistem **na osnovu jasne podele uloga i odgovornosti među različitim nivoima obrazovanja i odgoja**, zajedno sa strogim mehanizmima koordinacije. Sva dešavanja i procesi vezani za uvođenje preduzetničkog učenja u formalno obrazovanje prate se i izveštavaju na godišnjem nivou u okviru nacionalne Strategije celoživotnog preduzetničkog učenja. Integracija preduzetničkog učenja u formalno obrazovanje u Crnoj Gori se tako može **pratiti na svim nivoima obrazovanja**, uključujući i predškolsko i osnovno obrazovanje.

Uprkos sveukupnom normativnom isticanju važnosti preduzetničkog učenja za buduće društvene i ekonomske perspektive²⁰ i činjenici da

---

18 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Albaniji, 2018

19 Nacionalni izveštaj o razvoju i promociji celoživotnog preduzetničkog učenja u Crnoj Gori, 2018

20 Čekić-Marković, J. PREDUZETNIČKO OBRAZOVANJE: Komparativni pregled obrazovnih politika, modela i Prakse, SIPRU, Beograd, 2015

je preduzetnička kompetencija u zemljama Zapadnog Balkana dobila važno mesto u industrijskoj i obrazovnoj politici, **tempo procesa** integracije preduzetničkog učenja u formalni obrazovni sistem i dalje je **usporan** u većini zemalja regiona. Kao rezultat toga, nekoliko testiranih modela preduzetničkog učenja i poslovne podrške, kao što su model studentske kompanije, poslovni inkubatori, akceleratori, habovi, itd., uvode se u sistem formalnog obrazovanja na različitim nivoima na ad hoc, privremeni (projektno zasnovani) način, ograničenog su opsega i dostupnosti različitim grupama mladih (npr. mladima koji žive u ruralnim područjima nedostaje pristup ovim mogućnostima).

Osnovni razlozi za postojanje ovakve situacije su:

- Sveopšte prisutno razumevanje koncepta preduzetničkog učenja u užem smislu, tj. preduzetničko učenje je važno samo za studente koji su zainteresovani za pokretanje vlastite poslovne aktivnosti, pa je stoga potrebna međupredmetna integracija.
- Nedostatak obrazovnih programa nastavnog osoblja o preduzetničkom učenju i ograničena motivacija nastavnika da se više angažuju u promociji preduzetničkog učenja
- Neuključivanje mehanizama za praćenje i osiguranje kvaliteta u preduzetničke programe učenja (osim u Crnoj Gori)
- Ograničeni sistemski naponi uloženi u podršku saradnji između formalnih i neformalnih obrazovnih institucija i razvoj zajedničkih programa o preduzetničkom učenju;

4. Postojeći aranžmani za priznavanje neformalnog učenja nisu efikasni u podržavanju integracije preduzetničkog učenja u sektoru neformalnog obrazovanja, razmeni prakse i promociji

Brojne mogućnosti neformalnog učenja i stručne obuke sa elementima preduzetničkog učenja pružaju državne institucije (javne službe za zapošljavanje, privredne komore), kao i organizacije civilnog društva putem međunarodnih projekata. Najčešći pružaoci akreditovanih programa neformalnog obrazovanja i obrazovanja odraslih sa elementima preduzetničkog učenja su državne institucije, dok su OCD i druge organizacije privatnog sektora najčešći pružaoci drugih programa (koji ne zahtevaju akreditaciju), što istovremeno čini i **većinu dostupnih programa neformalnog učenja, posebno za mlade.**

Važno je istaći ulogu OCD u pružanju programa za preduzetničko učenje i promociju. Ipak, u nekim zemljama regiona, kao što je Srbija, promovisanje programa preduzetničkog učenja i razmena praksi **se ne posmatra kao dobro usklađen napor različitih aktera**²¹, a često, posebno na lokalnom nivou, preklapanje napora i programa primetno je između različitih institucija. Kao rezultat, nije moguće pratiti sistemski pristup integraciji preduzetničkog učenja u neformalnom obrazovanju. Imajući u vidu da se OCD i pružaoci usluga u privatnom sektoru vide u nacionalnim izveštajima kao glavni pružaoci neformalnog učenja, **nedostatak sistemskog pristupa može biti posledica njihovog nedovoljnog i neznačajnog uključivanja u aranžmane za saradnju u oblasti preduzetničkog učenja, ali i postojećih aranžmana priznavanja neformalnog učenja koje nije efikasno u podržavanju integracije preduzetničkog učenja u neformalnom obrazovanju, razmeni prakse i promociji.** Zbog postojećeg okvira za priznavanje, OCD uglavnom učestvuju i nude programe neformalnog učenja i aktivnosti koje same stvaraju (u okviru svojih projekata i programa). Pravilno priznavanje vrednosti programa obuke organizacija civilnog društva nedostaje, posebno zbog **strogih politika**

---

21 Bobic, D. (2016), Preduzetništvo mladih u Srbiji: Mapiranje prepreka za preduzetništvo mladih, GIz

akreditacije programa neformalnog obrazovanja. Efikasna razmena prakse i promocija preduzetničkog učenja posebno nedostaju u udaljenim, ruralnim područjima.

Preporuke

Brojna razrađena pitanja koja postoje u oblasti politike preduzetničkog učenja u regionu Zapadnog Balkana, ukazuju na to da zemlje moraju da preuzmu ubrzano rešavanje ovih pitanja. Preporuke razvijene u konsultacijama sa ključnim regionalnim akterima i predstavljene u ovom dokumentu, čine relevantan i konzistentan okvir za dalje aktivnosti koje bi trebalo preduzeti u partnerstvu sa javnim, privatnim i civilnim sektorom u narednim godinama.

- ■ **Preporuka 1: Formirati jasnu nacionalnu strukturu kao što je Nacionalno partnerstvo u zemljama regiona, uz učešće javnih, privatnih i civilnih organizacija, sa mandatom da koordinira i podržava razvoj i promociju celoživotnog preduzetničkog učenja.** S obzirom na značajan udeo ruralnog stanovništva u populacijama zemalja regiona, potrebno je osigurati učešće stanovnika iz ruralnih i udaljenih područja u ovim strukturama. To bi trebalo da bude zajednička odgovornost ministarstava nadležnih za ekonomiju i obrazovanje.
- ■ **Preporuka 2: Povećati uključenost organizacija civilnog društva u procese vezane za preduzetničko učenje, uključujući i SBA samoprocenu, kako bi se povećala transparentnost i kvalitet.** Ovo učešće treba da odražava kapacitete i stručnost civilnog društva kako bi proces napredovao uz istovremeno poštovanje visokih standarda kvaliteta. Ovo bi takođe trebalo da bude zajednička odgovornost ministarstava odgovornih za ekonomiju i obrazovanje da prepoznaju i budu otvoreni za prakse osiguranja kvaliteta koje dolaze iz civilnog društva.
- ■ **Preporuka 3: Uvesti sistemski pristup uvođenja preduzetničkog učenja u formalni obrazovni sistem, od predškolskog obrazovanja do visokog obrazovanja, sa jasnom podelom odgovornosti i mehanizmima praćenja, u skladu sa dobrom praksom u regionu.** Ministarstva odgovorna za obrazovanje u zemljama regiona treba da koordiniraju ovaj

proces i osiguraju da svi relevantni akteri iz javnog, privatnog i civilnog sektora budu na odgovarajući način uključeni u skladu sa svojim kapacitetima i stručnošću.

 ■ **Preporuka 4: Unaprediti aranžmane za priznavanje neformalnog učenja i time podstaknuti integraciju preduzetničkog učenja, razmenu prakse i promociju.** Ovo pitanje takođe treba smatrati odgovornošću ministarstava odgovornih za obrazovanje, a koje će se sprovoditi u koordinaciji sa drugim ključnim akterima iz javnog, privatnog i civilnog sektora.

Zahvalnost

Ovaj dokument je izrađen u okviru projekta WeB4YES - Organizacije civilnog društva Zapadnog Balkana za podršku zapošljavanju mladih, podržan u okviru Programa podrške civilnom društvu i medija 2016–2017: Konsolidacija regionalnih tematskih mreža organizacija civilnog društva od strane Evropske komisije. Projekat predstavlja inicijativu na regionalnom nivou koja ima za cilj da pruži inovativne pristupe i ponudi mladim ljudima u regionu Zapadnog Balkana mogućnosti za unapređenje zapošljivosti i zapošljavanja. Koordinator projekta je Beogradska otvorena škola, a partneri na projektu su Asocijacija za demokratski prosperitet - Zid (Crna Gora), NVO Lens (Kosovo*), Udruženje Beyond Barriers (Albanija), Institut za razvoj mladih KULT (Bosna i Hercegovina) Nacionalni omladinski savet Makedonije (Severna Makedonija) i Međunarodni centar Olaf Palme (Švedska).

Autor se zahvaljuje svim partnerskim organizacijama na pripremi nacionalnih izveštaja o preduzetničkom učenju, a posebno predstavnicima ovih organizacija za pomoć u istraživanju pri pisanju nacionalnih izveštaja - Ada Hamidović, Ivona Krstevska, Irena Topalli, Jelena Manić Radoičić Jovana Duković-Milović i Valmir Kshemajli.

Posebnu zahvalnost autor izražava prema Aleksandri Đurović koja je pregledala dokument i dala neprocenjive sugestije i komentare.

Autor: Marko Stojanović

Odricanje odgovornosti:

Podrška Evropske komisije za izradu ove publikacije ne predstavlja odobrenje sadržaja koji odražava isključivo stavove autora, te Komisija ne može biti odgovorna za bilo kakvu upotrebu informacija koje se u njoj nalaze.

* Ovaj naziv ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji nezavisnosti.